

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Гандзілевської Галини Борисівни

«Психологія життєвих сценаріїв у акмеперіоді українських емігрантів»,

поданої на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук

за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Дисертаційне дослідження Гандзілевської Галини Борисівни відображає актуальні тенденції розвитку сучасної психологічної науки. Зважаючи на невпинне зростання чисельності українських емігрантів, вивчення психологічних чинників активної міграції сучасних українців, їх самовизначення та самореалізації в іншокультурному середовищі набуває сьогодні стратегічного характеру. Адже від того, як буде відбуватися процес соціокультурної адаптації, наскільки буде актуалізований їхній особистісний потенціал залежить самозбереження українців як етносу в духовно-культурному плані.

Особливий інтерес у цьому контексті викликає проблема збереження етнонаціональної ідентичності українських мігрантів в умовах прийняття нових суспільних норм, цінностей, культури за межами країни, а, відтак, актуалізується необхідність вивчення процесу відновлення психологічних ресурсів розгортання життєвого сценарію в умовах соціокультурної адаптації в контексті підтримки стійкості психіки як цілісної системи і підпорядкування змісту і структури діяльності визнаними особистістю цілям. При цьому життєвий сценарій особистості виступає як акмеологічне поняття, що відображає комплекс взаємопов'язаних умов, за яких особистість свідомо змінюється, прагнучи до подальшого розвитку і самоактуалізації, проектуючи власну активність на професію і соціальну взаємодію.

Попри важливість цієї проблеми, яка належить до «вершинних» проблем психологічної науки, чинники життєвих сценаріїв у акмеперіоді українських емігрантів, не стали предметом спеціального наукового дослідження. Цей аспект завжди розглядається принагідно, у контексті загальних проблем

соціокультурної адаптації особистості, як правило, без заглиблення у каузально-динамічні параметри проблеми розгортання життєвих сценаріїв емігрантів-українців. З огляду на це, дисертаційне дослідження Галини Борисівни є важливим та актуальним.

Представлена робота відзначається чіткістю у визначенні об'єкта, предмета, мети, завдань та гіпотези дослідження. Ґрунтовно описана концепція дослідження та комплекс теоретичних, емпіричних та статистичних методів, спрямованих на розв'язання поставлених завдань.

Структурно доцільним у роботі є перший розділ дисертації – «Теоретико-методологічні засади дослідження проблематики життєвих сценаріїв українських емігрантів», в якому здійснено системний аналіз теоретико-методологічних підходів до розуміння сутності життєвого сценарію як форми адаптації і самозахисту, як несвідомого плану життя та як ціннісно-смислового конструкту і форми цілепокладання. Ретельне опрацювання здобувачкою науково-теоретичного матеріалу засвідчує ґрунтовний аналіз існуючих філософських та психологічних концепцій, що по-різному розглядають проблему розгортання життєвого сценарію особистості.

На підставі теоретичного аналізу чітко визначено основні поняття дисертаційного дослідження: «життєвий сценарій», «життєвий сценарій в акмеперіоді», «акмереалізація життєвого сценарію», «акмепотенціал життєвого сценарію». Ґрунтовний системний аналіз дав можливість здобувачці визначити життєвий сценарій як характерну ознаку життя, його заданість, чинник життєвого шляху та процес його розгортання, результат якого демонструє доля. Власне життєвий сценарій розуміється як буття людини, яке розгортається в просторі й часі відповідно до певного типу культури, та активне творче самоздійснення особистості.

У дослідженні визначено, що процес розгортання життєвого сценарію (життєвий шлях), як і його результат (доля) можуть модифікуватись, модернізуватись та трансформуватись залежно від волі та способу мислення людини. При цьому провідними механізмами формування життєвого сценарію виокремлено ідентифікацію, рефлексію та індивідуалізацію.

У другому розділі дисертації – «Психолого-акмеологічне моделювання життєвих сценаріїв українських емігрантів» – досліджується еміграція як один з етапів розгортання життєвого сценарію особистості, який вносить зміни в її сценарний простір у зв'язку зі зміною культурного середовища та адаптацією до нього.

Вагомим здобутком праці є розроблена Галиною Борисівною акмеологічна модель реалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів залежно від типу міграції як проекція прогностичної моделі акмеологічного потенціалу життєвого сценарію особистості, що демонструє архітектоніку його відновлення в умовах еміграції. При цьому сценарні установки мігрантів охарактеризовано як стратегії соціокультурної адаптації та виокремлено бар’єри та ресурси розгортання і реалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів.

Органічно вплітається в загальну канву дослідження, в якому основний акцент робиться на відновлювальних ресурсах життєвих сценаріїв, на резиліенс-стратегії, вивчення діаспори в контексті збереження власної ідентичності в умовах прийняття нових суспільних норм та цінностей.

Фактично здобувачка створила власну оригінальну, водночас науково обґрунтовану, концепцію розгортання життєвого сценарію українських емігрантів, що трактується як прогностична поведінкова стратегія внутрішньої моделі власного Я, яка виконує функції / гіперфункції психологічного імунітету, включає акмебар’єри й акмелотенціал, забезпечує процес адаптації, самореалізації та акмеологізації.

Третій розділ дисертації – «Емпіричне дослідження життєвих сценаріїв українських емігрантів в акмеперіоді» – присвячено вивченню конструктивних та деструктивних чинників продуктивної реалізації акмеологічного потенціалу життєвих сценаріїв в умовах еміграції.

Заслуговує на високу оцінку не лише певна наукова сміливість здобувачки щодо вибору достатньо складної та малодослідженої психологічної проблеми, але й неабияка наполегливість та організаційний хист, які проявила Галина Борисівна, організовуючи широкомасштабне емпіричне дослідження,

використовуючи при цьому різноманітні можливі ресурси. Вражає вибірка дослідження, яка представлена емігрантами-українцями більш як з 25 країн світу. Причому загальна сукупна вибірка чітко структурована за певними критеріями і цілком може вважатися репрезентативною на підставі методу квот.

Варто відзначити ґрунтовний підхід здобувачки до вибору психодіагностичного інструментарію дослідження. Достатньо переконливо в психометричному плані виглядає розроблений психодіагностичний комплекс, що дозволяє більш цілісно підійти до вивчення такого складного феномену «вершинної» психології як життєві сценарії особистості на підставі використання як більш стандартизованих питальників чи психосемантичних процедур, так і якісних описових методів (біографічного, герменевтичного, наративного, контент-аналізу). Це дало можливість здобувачці одержати розгорнуту багатоаспектну емпіричну інформацію щодо конструктивних та деструктивних чинників продуктивної реалізації акмеологічного потенціалу життєвих сценаріїв українських емігрантів. При цьому Галина Борисівна науково коректно використала методи статистичного аналізу, зокрема, кореляційний, дисперсійний, факторний та регресійний.

Особливого схвалення заслуговує дуже грамотна, наукова обґрунтована інтерпретація отриманих факторів та кореляційних зв'язків. Це вигідно виокремлює дане дослідження з-поміж інших робіт, де активно використовується факторний аналіз.

За результатами емпіричного дослідження інтроектовані сценарні установки визначено як акмебар'єри українських емігрантів, еміграцію – однією з умов розвитку акмепотенціалу їхніх життєвих сценаріїв, зокрема, представників творчої еміграції. Таким чином, з'ясовано цікавий факт, що еміграція створює одну з умов для розвитку акмеологічних ресурсів, що підтверджено відмінностями в показниках життєстійкості українських емігрантів порівняно з не-емігрантами.

Провідним механізмом продуктивної акмеологізації виокремлено наративізацію. Емпірично доведено, що наративізація, функції якої реалізовує вид творчої діяльності, статистично пов'язана з акмеологічним розвитком емігрантів та акмеологічним потенціалом їхніх життєвих сценаріїв. Важливо,

що на підставі еампіричного дослідження визначено необхідність гармонізації акмереалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів.

У четвертому розділі – «Акмеограми життєвих сценаріїв лідерів літературних об’єднань українського зарубіжжя» – презентуються результати дослідження провідних літературних об’єднань творчої еміграції, як акмеологічного простору другої та третьої хвиль еміграції та здійснюються історико-психологічні реконструкції реалізації життєвих сценаріїв у акмеперіоді лідерів літературних об’єднань. Акмеціль життєвих сценаріїв лідерів вбачається у духовно-національному наставництві українських емігрантів.

П’ятий розділ – «Психолого-акмеологічний супровід українських емігрантів» – присвячено психологічному аналізу метафоричних наративів сучасних письменників-емігрантів як акмересурсів їхніх життєвих сценаріїв та презентації технології психолого-акмеологічного супроводу і самопідтримки емігрантів. Досить переконливо доведено, що застосування акмеологічного тренінгу та щоденника психологічної самодопомоги, сприяє відновленню акмеологічних компетентностей емігрантів та актуалізації акмересурсів. Такі результати підкреслюють практичне спрямування дисертаційного дослідження та відкривають новий погляд на психологічну допомогу особистості в кризових ситуаціях.

Загалом, доцільно відзначити структурну раціональність, наукову коректність та професійність психологічного аналізу, чіткість та логічність викладу змісту дисертаційного дослідження, а також грамотність, багатство мовного стилю здобувачки. Усі п’ять розділів є завершеними, містять грунтовні висновки. Достатня кількість таблиць та рисунків об’ємно ілюструє емпіричні дані, отримані на різних етапах дослідження.

Варто наголосити, що наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає в створенні авторської концепції реалізації життєвих сценаріїв у акмеперіоді українських емігрантів та розробці на цій підставі прогностичної моделі акмеологічного потенціалу життєвого сценарію особистості, що виражає архітектоніку його відновлення в умовах еміграції, і

створенні акмеологічної моделі реалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів залежно від типу міграції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості застосування програми психолого-акмеологічного супроводу українських емігрантів в системі психосоціальної підтримки осіб, які перебувають за межами України або ж загалом переживають кризові ситуації у своєму житті. При цьому особливого сквалення заслуговує широкий діапазон проектів та різних установ, у рамках діяльності яких була апробована вищевказана програма психолого-акмеологічного супроводу.

Варто відзначити також вагомий науковий доробок здобувачки. Зокрема, результати дисертації викладено в 45 друкованих працях: 1 одноосібній монографії, 2 навчально-методичних посібниках та 30 статтях, з яких – 21 стаття – у наукових фахових виданнях, включених до списку МОН України; 6 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та виданнях, включених до міжнародних науковометрических баз даних; 12 тезах доповідей на конференціях та 3 статтях в інших наукових виданнях.

Основні положення дослідження апробовані Галиною Борисівною на багатьох міжнародних та всеукраїнських науково-практических конференціях. Автореферат дисертації повністю відображає її зміст.

Загалом, вважаємо, що дисертація Гандзілевської Галини Борисівни «Психологія життєвих сценаріїв у акмеперіоді українських емігрантів», виконана на високому науковому рівні, присвячена актуальній темі, містить наукову новизну, є теоретично та практично значущою.

Водночас, вважаємо за необхідне зробити деякі зауваження і побажання щодо роботи:

1. Дисертаційне дослідження виграло б, якби більш глибоко були проаналізовані ціннісно-смислові орієнтації сучасних емігрантів в контексті формування та реалізації їхніх життєвих сценаріїв. На наш погляд, для цього можна було використати достатньо популярну і найбільш валідну в сучасній психодіагностиці методику дослідження ціннісно-смислової сфери в кроскультурному контексті – питальник У.Білські та Ш.Шварца. Особливо це

актуально, у зв'язку з так званою "ціннісною кризою", яку часто переживають українці після виїзду за кордон, що характеризується аномією і мотиваційним вакуумом.

2. На нашу думку, дещо некоректно вживається в роботі термін «психологічна позиція». Зокрема, в тексті дисертації на сторінці 48 здобувачка зазначає, що розуміння поняття самоцінності дозволяє визначити психологічну позицію, що є сукупністю установок щодо себе та інших людей, до свого життя, природного світу та Бога і є умовою розвитку життєвого сценарію. Якщо маветься на увазі особистісна позиція, то основним джерелом її становлення є світогляд людини, система життєвих цінностей, життєвий і професійний досвід, набуті знання, вміння, навички. Вона виступає основою для здійснення людиною своїх внутрішніх потенцій в особистісному, соціальному, професійному планах. Водночас далі на сторінці 78 стверджується, що життєвий сценарій виражає також життєву позицію індивіда, що є сукупністю установок щодо себе, інших та світу загалом. Відтак, важко зрозуміти сутність поняття «психологічна позиція» та його відмінність від поняття «життєва позиція».

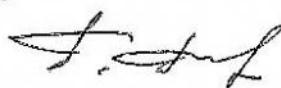
3. Наукове дослідження дисерантки має, як зазначалось вище, обґрунтовану та достатньо репрезентативну сукупну вибірку, яка охопила представників українського зарубіжжя різних країн. Дисертаційна робота збагатилася б, якби було проаналізовано отримані результати відповідно до мотивів еміграції та часового перебування у іншокультурному середовищі. Окрім того, важливою є спроба дослідити проблеми внутрішньо переміщених осіб у контексті сучасних реалій. Однак саме цій актуальній проблемі в роботі приділено мало уваги.

4. Відповідно до видів міграції здобувачка пропонує акмеологічну модель реалізації життєвих сценаріїв українських емігрантів, які у результаті соціокультурної адаптації зазнають трансформації, модернізації та модифікації. Варто було б детальніше проаналізувати особливості кожного з цих процесів у контексті акмереалізації життєвих сценаріїв.

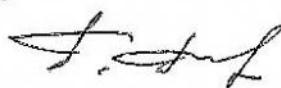
Проте зазначені зауваження та побажання не знижують наукового рівня дисертації, а швидше розкривають її потенціал та емпіричну потужність. Результати дисертаційної роботи і висновки достатньо обґрунтовані теоретично та підверджені емпіричними даними.

На підставі проведеного аналізу можна стверджувати, що дисертація Гандзілевської Галини Борисівни «Психологія життєвих сценаріїв у акмеперіоді українських емігрантів», є цілісним, самостійним, завершеним науковим дослідженням, має наукову новизну, теоретичне і практичне значення та відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ N 567 від 24.07.2013р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ N 656 від 19.08.2015 р. та N 1159 від 30.12.2015 р.), що висуваються до докторських дисертацій, а її авторка Гандзілевська Галина Борисівна, заслуговує на присудження її наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія.

Доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної педагогіки
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

 Г.К. Радчук

Радчук Г.К.
Із засідання
Наукової ради
Спеціальності № 04